

dr hab. Andrzej CIUPIŃSKI
Katedra Nauk o Bezpieczeństwie
Uniwersytet im. Jana Długosza
w Częstochowie

Warszawa, 24.05.2024 r.

RECENZJA

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor: mgr Aleksander Marek Ilnicki

Tytuł rozprawy: Terytoria o nieokreślonym statusie polityczno-prawnym byłego Związku Radzieckiego. Wybrane przykłady

kierownictwo naukowe: Prof. AEF dr hab. Piotr Solarz

Warszawa 2023.

Dysertacja dotyczy współczesnych norm prawa międzynarodowego oraz sporów dotyczących realnego i prawnego statusu państw i nieuznawanych republik, które znajdują się w stanie konfliktów z innymi podmiotami państwowymi i poza państwowymi. Są to: Republika Abchazji, Republika Osetii Południowej, Czeczeńska Republika Iczkerii oraz Naddniestrzańska Republika Mołdawii. Głównym celem pracy było; „określenie upolitycznienia aspektów prawnych wszystkich analizowanych konfliktów oraz ocena możliwości pokojowego rozwiązania tych konfliktów zgodnie z normami prawa międzynarodowego”. Cel został przedstawiony i przez autora uzasadniony w sposób przekonujący. Potrzeba opracowania takiego tematu jest podyktowana problemami i procesami destabilizacyjnymi, które mogą negatywnie oddziaływać na bezpieczeństwo państw europejskich. Należy stwierdzić, że na ten temat nie ma publikacji w języku polskim, ani też żadnym z języków europejskich.

Warstwa metodologiczna

Pod względem układu treści rozprawa składa się z wprowadzenia metodologicznego, czterech rozdziałów merytorycznych, podsumowania oraz wniosków końcowych, a także wykazów bibliograficznych; podstawowego i uzupełniającego. Ponadto, do zasadniczego tekstu dołączono podsumowanie w języku

polskim i angielskim. Struktura i układ treści dysertacji zostały dostosowane do specyfiki tematu i należy je ocenić jako prawidłowe. Problemowy układ pracy jest właściwy i w pełni uzasadniony treściami merytorycznymi. We wstępie autor dokonał wprowadzenia w podjęte obszary badawcze i zaprezentował wiodący cel rozprawy. Ramy chronologiczne dysertacji obejmują okres od 1988 roku do 2022 roku i są one uzasadnione procesami związanymi z rozpadem ZSRR oraz relacjami organizmów państwowych i quasi – państwowych z Federacją Rosyjską.

Zagadnienia teoretyczne rozprawy zostały dobrane właściwie, a temat i problemy badawcze wchodzą w zakres nauk społecznych i są związane z dyscypliną nauk o bezpieczeństwie. Cel został sformułowany prawidłowo i uważam, że podjęcie takiego problemu badawczego jest w pełni uzasadnione, gdyż jest on jednym z najbardziej newralgicznym i kontrowersyjnym obszarów w sferze współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego. Za podstawowy cel dysertacji przyjęto wykazanie upolitycznienia aspektów prawnych konfliktów państwotwórczych oraz ocenę możliwości pokojowego ich rozwiązania, zgodnie z normami prawa międzynarodowego.

W zakres celu głównego wchodzi następujące cele szczegółowe:

- 1) określenie zgodności lub niezgodności stanowisk politycznych zajmowanych przez skonfliktowane strony z normami i zasadami prawa międzynarodowego;
- 2) określenie efektywności istniejących mechanizmów prawnych, które służą do rozwiązywania konfliktów, oraz określenie skuteczności działań podmiotów umocowanych do ich pokojowego rozwiązywania;
- 3) porównanie aspektów prawnych konfliktów między regionami oraz określenie elementów wspólnych i odrębnych dla wszystkich analizowanych konfliktów;
- 4) ocena możliwości pokojowego uregulowania konfliktów oraz ostatecznego określenia statusu prawnego regionów zgodnie z normami prawa międzynarodowego.

Problem główny obejmuje pięć zagadnień szczegółowych, sformułowanych w postaci pytań badawczych:

1. W jakim stopniu istniejące podejścia do rozwiązywania konfliktów wymagają reform?
2. Czy możliwe jest stworzenie uniwersalnych mechanizmów prawnych i instytucji prawa, które pozwolą rozwiązać istniejące konflikty i zapobiec nowym?

3. W jakim stopniu status prawny jednej nieuznawanej republiki różni się od innej?

4. Jakie są instrumenty i środki oddziaływania na strony konfliktu w celu jego rozwiązania?

5. Jakie są perspektywy rozwiązywania konfliktów na gruncie prawa międzynarodowego?

W konsekwencji sformułowania powyższych problemów badawczych, na rozprawę składa się; wstęp, cztery rozdziały, symetrycznie dzielone na trzy podrozdziały, zakończenie, bibliografia oraz wykaz skrótów. Oceniając układ treści, stwierdzam, że spełnia on wymogi formalne dysertacji doktorskiej, poszczególne rozdziały w sposób logiczny służą rozwiązaniu głównego problemu badawczego. Z kolei podrozdziały ukierunkowane zostały na odpowiedzi w odniesieniu do pytań szczegółowych. W przeprowadzonych badaniach autor zastosował podstawowe metody charakterystyczne dla nauk społecznych z elementami teorii prawa międzynarodowego,

W warstwie opisowej dysertacji przeważają elementy analizy historycznej, co jest uzasadnione ze względu na przyjęty w założeniach przedział chronologiczny, od Rosji carskiej do czasów współczesnych. W odniesieniu do konstrukcji pracy, stwierdzam nierównomierne potraktowanie czterech podmiotów; narodowi czeczeńskiemu i jego walce o niepodległość poświęcono ok. pięćdziesięciu stron – (Czeczeńska Republika Iczkerii), tymczasem pozostałym trzem narodom próbującym zbudować swoją państwowość po ok. dwudziestu stron (Republika Abchazji. Republika Osetii Południowej, Naddniestrzańska Republika Mołdawska). Takie podejście autora może być uzasadnione faktem, że na przełomie XX – ego i XXI – ego wieku między Rosją i narodem czeczeńskim toczyła się krwawa wojna, w trakcie której doszło do naruszeń prawa konfliktów zbrojnych, między innymi poprzez zbombardowanie stolicy Czeczeni, cywilnego miasta Groznyj.

Z punktu widzenia metodologii na podkreślenie zasługuje wykorzystanie imponującej ilości dokumentów, literatury przedmiotu (publikacji zwartych oraz artykułów), a także źródeł internetowych.

Warstwa merytoryczna

Po wprowadzeniu metodologicznym i scharakteryzowaniu podstawowej bazy źródłowej, autor rozprawy nakreślił problemy realiów geostrategiczných kilku terytoriów byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Przedmiotem badań były przemiany w sytuacji geopolitycznej i statusu prawnego badanych terytoriów w latach 1988 – 2022. Pytania oraz hipotezy badawcze zostały sformułowane prawidłowo i merytorycznie rozwinięte w poszczególnych etapach procesu badawczego.

W rozdziale pierwszym zaprezentowano metodologiczne problemy prawa narodów do samostanowienia oraz inne kwestie teoretyczne związane z suwerennością, takie jak;

- a) naród jako podmiot samostanowienia;
- b) formy samostanowienia narodów;
- c) secesja jako forma samostanowienia.

Przedstawiono i scharakteryzowano podstawowe źródła prawa międzynarodowego; Organizacji Narodów Zjednoczonych, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, źródła precedensowe i umowy międzypaństwowe, a także podstawowe konwencje.

Autor poddał analizie tak zwane „normy kolizyjne”, czyli zderzenie prawa państw z aspiracjami nieuznawanych republik. Dotyczy to także umów i stosunków prawnych między stronami konfliktu. Przeprowadzono również analizę praktyki stosowania prawa oraz inne aspekty prawne związane z regionami spornymi w Europie Wschodniej. W dalszej części tego rozdziału dysertacji, jej autor krytycznie odniósł się do koncepcji zwanej „teorią elit”, według której kwestionowana jest wiarygodność aspiracji narodowych, gdyż te dążenia są wyrazem postaw liderów i nie mają znaczącego, autentycznego poparcia społecznego. Oprócz tej teorii przedstawione zostały cechy charakterystyczne współczesnych nacjonalizmów oraz różnorodne podejścia filozoficzne i metodologiczne do tych tendencji. Autor polemizuje ze skrajnymi poglądami w tym zakresie i traktuje nacjonalizmy jako zjawiska obiektywne. W związku z tym także ruch narodowy mający na celu utworzenie niezależnego państwa „musi zostać uznany za zjawisko obiektywne i uzasadnione” (s.26). Na

potwierdzenie tej tezy przytoczony został artykuł 1. Karty Narodów Zjednoczonych dotyczący „zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów”.

W rozdziale drugim autor wyodrębnił i podał weryfikacji zagadnienia zasadności separatyzmu ruchów narodowych w Rosji oraz ich historyczne uwarunkowania, poczynając od epoki Rosji przedrewolucyjnej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że po przewrocie październikowym 1917 r. organizacje ogólnonarodowe, proklamując autonomię narodowo-terytorialną w celu ochrony ludności regionów przed samowolą i anarchią, nie występowały z żądaniami odłączenia się od Rosji. Natomiast, współcześnie występują liczne i istotne przesłanki uzasadniające tendencje separatystyczne w Rosji, co w dysertacji zostało udokumentowane. W rozprawie zwrócono uwagę na dwuznaczną postawę władz rosyjskich wobec separatyzmów narodowych. Były one zwalczane na obszarze Federacji Rosyjskiej, natomiast popierane w państwach sąsiadujących z FR, szczególnie w Gruzji oraz Ukrainie.

Współczesnym tendencjom separatystycznym został poświęcony podrozdział pt. „Ruchy separatystyczne w Federacji Rosyjskiej”. Za najbardziej reprezentatywny i doniosły przykład dążeń niepodległościowych, autor słusznie uznał wysiłki Czeczenów walczących o zbudowanie suwerennej Czeczeńskiej Republiki Iczkerii. Przedstawiono warunki i przebieg zdarzeń związanych z utworzeniem niepodległej Czeczeńskiej Republiki Iczkerii, co było procesem ewolucyjnym. Scharakteryzowano stanowiska poszczególnych środowisk społeczności czeczeńskiej oraz proces radykalizacji postaw wobec władz Federacji Rosyjskiej. W konsekwencji czego doszło do wojny czeczeńsko – rosyjskiej. W trakcie działań wojennych od 11 grudnia 1994 do 14 czerwca 1995 roku wojska rosyjskie opanowały większość terytorium Czeczenii oprócz terenów wysokogórskich na południu i południowym wschodzie republiki. Autor zwrócił uwagę, że w związku z działalnością grupy Szamila Basajewa nastąpiła zmiana formy czeczeńskiego oporu z wojny partyzanckiej na walkę partyzancko-dywersyjną.

W obawie przed eskalacją działań terrorystycznych strona rosyjska podjęła próbę negocjacji z separatystami czeczeńskimi. Autor przedstawił także próby działań o charakterze rozjemczym podjęte przez „Grupę wsparcia OBWE”, która występowała w charakterze pośrednika. (s.126). Autor szczegółowo przedstawił przebieg walk i

negocjacji rosyjsko -czeczeńskich, które ostatecznie doprowadziły do likwidacji niezależnego państwa czeczeńskiego.

Klęska tego ruchu stanowiła odstraszący przykład dla innych narodowości; Abchazów usiłujących zbudować niepodległą Republikę Abchazji, Osetyńców w Osetii Południowej oraz Mołdawian, pragnących zbudować Naddniestrzańską Republikę Mołdawską. Rozdział czwarty został poświęcony nieuznanym republikom na obszarze byłego ZSRR. Szczególną uwagę autor poświęcił problemom uregulowań prawnych. Merytorycznie ta część dysertacji dotyczy właśnie narodów wyżej wymienionych. Szczególnie reprezentatywna jest narodowość abchaska. W opinii gruzińskich badaczy i polityków Moskwa popierała separatyzm abchaski, czego przykładem była, między innymi zamiana alfabetu gruzińskiego na cyrylicę, co prowadziło do rusyfikacji języka i kultury abchaskiej. Innym przykładem jest Osetia Południowa, która jest samozwańczą republiką, a jej niepodległość została oficjalnie uznana przez Rosję.

W zakończeniu rozprawy autor wyraźnie wyodrębnił obronę niepodległości Ukrainy od wewnętrznych separatyzmów występujących wewnątrz rosyjskiego imperium. Nie podlega dyskusji, pogląd, że wojna rosyjsko – ukraińska to starcie dwóch podmiotów międzynarodowych, z których jeden jest agresorem (Federacja Rosyjska), natomiast drugi podmiot broni swojej suwerenności – Republika Ukrainy. Poza tym w obszernym podsumowaniu zawarte zostały wnioski i postulaty dotyczące politycznych i prawnych aspektów problemów narodowościowych i państwowotwórczych na obszarze byłego ZSRR, a obecnie Federacji Rosyjskiej.

W konkluzjach autor dysertacji dokonał oceny aktualnej rosyjskiej ideologii, którą uznał za imperialistyczną, uważając, że Rosja dąży „do zmiany porządku światowego”. W opinii autora, rosyjski rewizjonizm był inspirowany poglądem prezydenta Putina na temat rozpadu ZSRR jako „najstraszniejszej katastrofie geopolitycznej XX wieku”.

Do rozprawy dołączono obszerną bibliografię, w której wyodrębniono kilka kategorii źródeł i publikacji. Na pierwszym miejscu słusznie umieszczono; dokumenty prawne (konstytucje, karty, konwencje, deklaracje, ustawy, porozumienia, rezolucje, postanowienia, dekrety, protokoły, memoranda, orzeczenia sądowe), ogółem ok. 80

pozycji. Następnie przedstawiono wykaz zawierający; oficjalne sprawozdania, przeglądy oraz raporty – 14 tytułów. Trzecią kategorię stanowią; monografie, zbiory, podręczniki, wspomnienia. Jest to obszerny materiał źródłowy i badawczy na który składa się ponad 150 tytułów. Czwartą kategorię bazy naukowej recenzowanej dysertacji stanowią artykuły w czasopismach i zbiorach, ponad 100 tytułów. Wykazane źródła i publikacje stanowią zatem bardzo mocną podstawę do oceny zjawisk państwotwórczych, zachodzących na obszarze byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a następnie Federacji Rosyjskiej.

Ocena i wniosek recenzenta

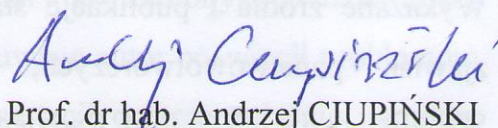
Treść pracy świadczy, że została ona przygotowana w sposób samodzielny. Postawiony cel główny, jak też cele szczegółowe zostały rozwiązane i zrelacjonowane w sposób przekonujący. Autor dążył do wykazania skrajnego upolitycznieniu kwestii prawnych związanych ze statusem nieuznawanych jednostek terytorialnych w Europie Wschodniej. Na podstawie przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej można stwierdzić, że autor prezentuje dobry poziom wiedzy teoretycznej w obszarze nauk społecznych i prawnych oraz w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie.

Dysertacja została napisana poprawnym językiem, chociaż zdarzają się potknięcia gramatyczne oraz literowe. Przed ewentualną publikacją należy dokonać korekty redakcyjnej i stylistycznej. Zastrzeżenia budzi fakt, że niektóre odsyłacze nie są wykonane z należytą starannością; przytaczane są niekiedy fragmenty tytułów źródeł i opracowań, bez przytaczania stron. Pod względem stylistycznym praca jest w zasadzie poprawna, jednak można mieć zastrzeżenia do drobnych potknięć językowych,

Pomimo zgłoszonych uwag uważam, że rozprawa doktorska stanowi oryginalne studium, które dotyczy statusu polityczno-prawnego wybranych terytoriów byłego Związku Radzieckiego. Oceniam ją jako wartościowe opracowanie, zarówno pod względem merytorycznym, jak też metodologicznym. Treść recenzowanej rozprawy świadczy o umiejętności jej autora samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W sposób wyczerpujący i przekonujący została udokumentowana hipoteza badawcza. Szereg ustaleń autora i jego argumentacja może inspirować do przemyśleń nad obecnym kształtem oraz perspektywami systemu bezpieczeństwa euroatlantyckiego, szczególnie w odniesieniu do zagrożeń i destabilizacji tzw. „wschodniej flanki”.

Uznaję za pożądane upowszechnienie wyników badań autora, po usunięciu usterek o charakterze formalnym i stylistycznym.

W recenzowanej rozprawie dokonano rozwiązania ważnego problemu badawczego wchodzącego w zakres nauk społecznych i dyscypliny nauk o bezpieczeństwie. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Andrzej CIUPIŃSKI